BOSHLAG‘ICH TA’LIMNI INTEGRATSIYALASH IMKONIYATLARI

Ergashev Rustam Nadjimovich
Guliston davlat pedagogika instituti
professori v.b., ped. fan. nomzodi
e-mail: ergashev@mail.ru
Nasurulazoda Maftuna Zokirjon qizi
“Boshlang‘ich ta’lim” magistratura
мutaxassisligi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlag‘ich ta’limni integratsiyalash innovatsion pedagogik va texnologik yondashuvning mahsuli, o‘quv fanlarining o‘ziga xos sintezi, yangilikning kelib chiqishi, kashfiyot ekanligi har tomonlama yoritilgan. Innovatsion pedagogik va texnologik yondashuv masalalariga xorijiy olimlarning pedagogik qarashlari va uslubiy tavsiyalari, boshlag‘ich ta’limni innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etishning samarali shakl, vosita va metodlari keltirib o‘tilgan.

Abstract. In the thesis, it is justified that the integration of primary education is a product of innovative-pedagogical and technological approach, it is not a mechanical combination of academic subjects, but their synthesis, the creation of innovation and discovery. In this regard, the pedagogical views and methodological recommendations of foreign scientists, effective forms, tools and methods of integrating primary education are mentioned.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, innovatsion pedagogika, texnologik yondashuv, integratsiya, ta’limni integratsiyalash, sintez, emotsional yangilik, integrativ ta’lim, integrativ darslar, ta’limni integratsiyalash shakl, vosita va metodlari.

Ta’lim sohasida olib borilayotgan davlat siyosati, yangi tahrir ostida qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda belgilab berilgan vazifalar asosиda ta’lim muassasalarini yanada takomillashtirish, o‘quv-tarbiya jarayonlarini zamonaviy talablar darajasida tashkil etish, uning sifat va samaradorligini yanada o shirish ishlariga alohida e’tibor berilmoqda. Ta’lim jarayoniga innovatsion va ilg‘or texnologik yondashuvlar jadallik bilan kirib kelmoqda. [1, 8-b.]

Innovatsiya tushunchasi – «yangilik» ma’nosini bildirib, ta’lim islohotlarida nazarda tutilgan ta’limda totalitarlikdan demokratik ta’lim tizimiga o‘tish, shaxsning qiziqishlari, qobiliyatini hisobga olish, ta’limni insonparvarlashtirish, ta’lim tizimini jamiyatning iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish, bilimlarni chuqur o‘zlashtirishni ta’minlaydigan ta’lim tizimini shakllantirishga sharoit yaratish kabilarni nazarda tutadi.

Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limni integratsiyalash masalasi dolzarb muammolardan biriga aylandi. Avvalo, “integraatsiya” tushunchasi qanday ma’noni anglatishi, boshlang‘ich ta’limni integratsiyalash uchun qanday yo‘l tutish kerakligi haqida aniq tasavvurga ega bo‘lish lozim.

Integratsiya – «butun» degan ma’noni bildiradi, demak, bu tafakkur o‘sishi jarayonining turli qism va elementlarini bitta butunga birlashtirish bo‘lib hisoblanadi. Integratsiya fanlarning mexanik birlashishi emas, bu sintez, yangi narsaning kelib chiqishi, kashfiyotdir. Alohida tizimlarning yaqinlashishi, bog‘lanishi va yagona bir yangi narsaning yaratilishidir. [2, 48-b.]

Bugungi kunda biror bir lug‘atda integratsiyaning metodik jihatdan mazmuni haqida bironta so‘zni uchratish mumkin emas. Lekin integratsiya so‘zining ma’nosi hammamiz uchun yaxshi tanish. I.Kololojvari, L.Sechenikovalar integratsiyani metodik xarakterini «Integrativ darslarni qanday tashkil etish mumkin?» nomli maqolalarida quyidagicha tasniflaydilar:

«...integratsiyalashgan darslarning imkoniyatlarini to‘rt yil o‘rganish natijasida bu metodikaning kelajagi katta ekanligiga ishonch hosil qildik.

Unga ko‘ra o‘quvchilar ongida bizni o‘rab turgan dunyo haqida yanada to‘liq va atroflicha keng tasavvur hosil qilish imkoniyati tug‘iladi. Bolalar o‘z bilimlarini amaliyotda yanada faol qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar, chunki bunda bilimlarning tub mohiyati yanada keng ochib berish imkoniyati, olamni bir butunlikda tasavvur qilish imkoniyati mavjud. O‘qituvchi fanga oid bilimni berishda uni boshqa fanlar ma’lumotlari bilan solishtirish asosida uni yanada boyitadi, to‘ldiradi”. [3, 87-b.]

Maktabda o‘qitiladigan barcha fanlarda integratsiyalashning ma’lum bir imkoniyatlari mavjud bo‘lib, uni integratsiyalashgan holda tashkil etish bir qator shartlarga bog‘liqdir. Shuning uchun pedagoglar va metodistlar yangi dasturni yaratishdan avval, ana shu holatlarni barchasini e’tiborga olishlari lozim. Buning uchun eng avvalo o‘qituvchi sinfning tayyorgarlik darajasini, o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini, qiziqishlarini hisobga olishi lozim.

O‘quv faoliyatidagi qiyinchiliklarning sabablaridan biri integratsiya metodidan foydalanish ham bo‘lishi mumkin. O‘quvchilarning bir fanni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishlarining sababi, boshqa bir fandan yaxshi bilimga ega bo‘lishlari bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin. Misol uchun katta hajmdagi matnni savodli ko‘chirib olish uchun uni tez va to‘g‘ri o‘qiy olish malakasi talab qilinadi. Agar bunday imkoniyat haqida gapirmasdan turib, o‘qituvchi o‘rgatiladigan har bir fanni boshqasi bilan solishtirmasdan, taqqoslamasdan, uning ma’lumotlaridan foydalanmasdan o‘rgatishi anchayin qiyin va zararli bo‘lishi mumkinligini his qilishi zarur.

Biz dunyo yagona bir butun ekanligini his qilib borayapmiz, sababi bir mavzuni yoritish uchun boshqa bir sohalarga murojaat qilmasdan iloji yo‘qligi kunday ravshan bo‘lib bormoqda. Bunday hollarda taqqoslash, qarama-qarshi qo‘yishdan foydalaniladiki, bu esa integratsiya hisoblanadi. [4, 78-b.]

Dasturdagi ko‘plab fanlarda «to‘qnashish» mavjud: bunda ma’lum bir ob’ektni o‘rganishda mavzular, muammolar, savollar bir xilligiga ro‘para bo‘linadi. Bularning barchasi esa hyech bo‘lmaganda bitta mavzuga doir integratsiyaga bo‘lgan «talab»ni ifodalaydi. Boshlang‘ich ta’limdagi o‘qish darslarini ona tili, odobnoma, shuningdek, tasviriy san’at, tabiatshunoslik, texnologiya fanlari bilan bog‘lab o‘qitish uchun modulli dars texnologiyalariga amal qilmoq joiz. Chunki bunday darslar o‘quvchilarni ijod qilishga, mustaqil fikrlashga o‘rgatadi.

Xorijiy mamlakat olimlari ilgari surayotgan ayrim ta’limotlar mohiyatiga to‘xtalamiz. Integrativ ta’limning bosh maqsadi – bolani tabiat, jamiyat, fan, san’at bilan, bir so‘z bilan aytganda dunyo bilan suhbatga tortish, mazkur suhbat mobaynida faqat odamlar suhbatlashadigan til bilangina emas, hayvonlar, o‘simliklar tili bilan, rassomlar, musiqachilar, olimlar foydalanadigan tildan foydalanishga yo‘naltirish g‘oyasi, kichik maktab o‘quvchisiga fikr doirasi keng bo‘lgan muloqot san’atining boshlang‘ich savodini egallashda yordam berish lozim.

Bu savod o‘z ichiga odamlar bilan muloqotdan tortib (tengdoshlari, katta yoshdagilar, kichik yoshdagilar) o‘z-o‘zi bilan muloqotdan to atrof-muhitdagi hodisalar bilan muloqotni kiritadi, integrativ ta’limning maqsadlaridan yana biri o‘zi yashayotgan olam haqida narsa va hodisalar orasidagi bog‘liqlik, o‘zaro yordam, moddiy va madaniyatning turli-tumanligi haqida keng va eng asosiysi, insonning ichki (ma’naviy) va (ijtimoiy) dunyosi haqida, olamda hukm suruvchi qonunlar (tabiiy, ilmiy, tarixiy, axloqiy) haqida tushuncha berishdir. Asosiy urg‘u faqat ma’lum bilimlarni egallashgagina emas, balki obrazli fikrlashni rivojlantirishga beriladi. Olamning umumiy ko‘rinishi tovushlar, obrazlar, ranglar orqali tanishtiriladi, bola esa ham dunyoni, ham o‘zini o‘rganuvchi, tekshiruvchi o‘rniga qo‘yadi.

Integrativlik insonning olam bilan o‘zaro aloqalarida aks etuvchi mavzularga kiritilgan. Bola idrokida abstrakt bo‘lgan uzoq va (kosmos, yulduzlar, er planetasi, katta bo‘shliqlar va vaqt qa’ri) yaqin olam (mikroolam, uy oldidagi hayvonlar va o‘simlik dunyosi, ona Vatan tabiati va boshqa mamlakatlar tabiati) haqida yaxlit tasavvurlar hosil bo‘ladi. Insonlar olami bilan (turli mamlakatlar va madaniyatlar, sivilizatsiya markazlari, insonning inson va jamiyat bilan munosabatlari, insonning ichki dunyosi), madaniy dunyosi bilan

(xalq ijodi, rassom va olimlar ijodi, ma’naviy qadriyatlarni saqlovchi odamlarning ishlari). Bir so‘z bilan aytganda, shu olamlar ichra sayohatning mavjudlik qonuniyatlarini, tillarining o‘ziga xos xususiyatlarini ochish – integrativ ta’limning asosiy mantiqidir.

Integrativ ta’lim oddiydan murakkabga, bilishdan – ilmga, tartibsizlikdan uyg‘unlikka, chanqoqlikdan mohirlikka va ijodga bo‘lgan harakatni taklif qiladi. Bola dunyo yaralishining « g‘ishtchalari» bilan tanishadi, olamning boshlanishiga, insonning yerda paydo bo‘lishiga murojaat qiladi. So‘zlarni, sonlar sirini, yashil barglar, qadimiy afsonalar sirlarini ochishga intiladi. U makon va zamon bo‘ylab sayohatga otlanadi. Shunday qilib, bola har kuni ochilishi kerak bo‘lgan olamning go‘zalligini va turli-tumanligini his qiladi.

Murakkab dunyoqarashlar ilmiy, badiiy g‘oyalar bola tushunishi uchun qulay, obrazli mavzularda o‘z aksini topgan, ular yil mundarijasini tuzishga imkon beradi. Bir tartibga solingan tizim bu integrativ ta’limning o‘ziga xos xususiyatidir. Bunday o‘yinlarga yondoshish 6-10 yoshdan boshlanadi. Bu hol ularni turli o‘yin orqali murakkab bilim orttirish, badiiy, axloqiy masalalarni hal qilishiga yordamberadi. Yil va chorak mundarijasiga turli ertak qahramonlarini kiritilishi ham shu maqsadga xizmat qiladi. Ular bolani mavzudan mavzuga yetaklab yurgandek, ular bilan bola, inson bilan muloqot qiladi va yangi narsalarni bilib oladi.

Integrativ ta’lim shaxsga moslangan yo‘nalishga ega, faqatgina sinf yoki guruhga emas, har bir bolaga ahamiyat beriladigan qilib ishni tashkil etishni nazarda tutiladi. Bunda uning shaxsiy fazilatlari, qobiliyatlari alohida ko‘rsatiladi, uning qiziqishlari hisobga olinadi. Shu maqsadda «O‘z yulduzingni yoq», «Guldastada sening guling», «Sen sevgan kitob» kabi o‘yinlardan foydalanish mumkin. O‘yin davomida diqqat-e’tibor birgina bolaga qaratiladi. (Masalan, tug‘ilgan kuni munosabati bilan osmonda yangi yoritilgan yulduz uning nomi bilan ataladi yoki katta guldasta bayram egasiga yoqadigan gul bilan boyiydi). Sevimli kitob esa sinf kutubxonasini to‘ldirish bilan birga egasiga (imzosi) ega bo‘ladi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlariga moslashish ularning badiiy faolligini rivojlantirishni taqozo qiladi. Bilim olish, badiiy hayotiy masalalalarni hal qilishda o‘ziga xoslikni, uddaburonlikni, epchillikni rag‘batlantirishni nazarda tutadi. SHu munosabat bilan bolalarning she’r va hikoyalar yozish, yangi raqs o‘ylab topish, shirin taom pishirish, biror asbob yaratish, o‘simliklardan shakllar yaratish kabi ishlar bilan rag‘batlantirib borish taqozo etiladi. [5, 57-b.]

Emotsional tomonlarni rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi. Darslar bolalarda ko‘rish va eshitish qobiliyatlarini (materiallar sifatini, materialni ushlab ko‘rib ajrata bilish qobiliyati), sezish tuyg‘ularini (hid va ta’mni ajrata olish qobiliyatlarini) rivojlantirishga yordam beradi. «Ovchilar», «Hayvonlar», «Izquvarlar» o‘yinlarini o‘ynash bolalarga faqat umumiy bilimlarga ega bo‘lish, masalalarni mantiqan hal eta bilishgina emas, insonga berilgan barcha his-tuyg‘ular ham muhim ekanligini ko‘rsatib beradi.

Ularni rivojlantirish o‘ta nozik tuyg‘ularning shakllanishiga yo‘ldir. Bunga yorqin obrazlarga, san’at asarlariga, tabiat bilan zavqlanishga murojaat qilish orqali erishish mumkin. Bolalarda salbiy, xunuk, yomon narsalarga ham emotsional munosabatini rivojlantirish lozim.

Bunga ertaklar o‘qish, turli sahna ko‘rinishlari qo‘yish yordam beradi. Bolaning his-tuyg‘ulari uning jismoniy rivojlanishi bilan bog‘liq holda bolani faol harakat qilishga, o‘z xolatini tana harakatlari, imo-ishoralar, raqs orqali ko‘rsatib berishga imkon beruvchi mashqlarni kiritish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi O‘RQ-637-son Qonuni. –T., 2020 yil, 23 sentyabr.

2. Mavlanova R.A., Raxmankulova N.X., Matnazarova K.O. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. -T., 2012.

3. Кололожвари И., Сеченикова Л. Как организоват интегрированный урок? (о методике интегрирование образования) //Народное образование. - 1996. -№1. - С. 87-89.

4. Mavlonova R.A., Raxmankulova N.X. Boshlang‘ich ta`limda innovatsiya. -T., TDPU, 2007.

5. Ergashev R. N. va boshq. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. –T., 2021